

Для посилань: Пискун О.М. Особливості методики навчання майбутніх учителів трудового навчання художнього конструювання. *Молодь і ринок*. 2008. № 10 [45], жовтень. С. 123-127.

Оксана Пискун, аспірант кафедри педагогіки,
психології та методики трудового і професійного навчання
Чернігівського державного педагогічного
університету імені Т.Г. Шевченка

ОСОБЛИВОСТІ МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ ХУДОЖНЬОГО КОНСТРУЮВАННЯ

У статті представлені результати теоретичних пошуків та практичного досвіду автора у навчанні майбутніх учителів трудового навчання художнього конструювання. Визначено особливості художнього конструювання як навчально-творчої діяльності, які стали підґрунтям для розробки методики навчання. Розкриваються основні проблеми і труднощі у навчанні студентів художнього конструювання. Описуються можливі способи їх вирішення.

Ключові слова: навчально-творча діяльність, методика навчання, особисте естетичне переживання, цінності, рефлексія, творчість.

Постановка проблеми. Навчити учнів створювати функціонально й естетично довершені об'єкти праці – одне з головних професійно-педагогічних завдань вчителя праці. При цьому важливим є етап художнього конструювання, який наповнює процес виготовлення виробу естетичним і творчим змістом, створює умови для реалізації особистісно орієнтованого підходу в трудовому навчанні. Для того, щоб грамотно керувати навчально-творчою художньо-конструкторською діяльністю учнів, вчителеві необхідно бути компетентним в ній. Початок розвитку художньо-конструкторської компетентності закладається під час професійної підготовки майбутнього вчителя у педагогічному ВНЗ. Тому важливим є розробка спеціальних технологій, методик навчання, які б забезпечили формування високого рівня готовності майбутнього вчителя праці до навчання учнів художнього конструювання і підвищили ефективність його художньо-конструкторської підготовки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показав, що проблема художньо-конструкторської підготовки майбутнього вчителя трудового навчання нечасто потрапляє в поле зору науковців. Серед вітчизняних дослідників нею займаються О.І. Гедвіло, О.Г. Гервас, Н.П. Знамеровська, В.К. Сидоренко, В.П. Тищенко, деякі напрацювання мають російські колеги – Ф.Ф. Бандуристий, С.І. Карнаухов, О.В. Нікітіна, С.Ю. Широкова. Окремі аспекти художньо-естетичної підготовки вчителя трудового навчання розкриваються в роботах Г.А. Богатирьової, Ю.Ю. Белової, Л.П. Дубовик, Б.А. Прокоповича, Г.І. Разумної, О.Д. Сидоренка, Л.С. Фірсової. Є також конкретні методичні розробки щодо вдосконалення художньо-конструкторської підготовки учнів ЗНЗ (Є.С. Аккуратова, І.Т. Волкотруб, О.Г. Гервас, Є.В. Ладигін, І.І. Маслова, М.Г. Михайлов, В.О. Моляко, А.В. Пригодій, В. Трофімчук), а також майбутніх дизайнерів (В.Я. Даниленко, Л.В. Оршанський, В.Ф. Прусак, О.В. Трошкін, В.В. Турчин), на які ми спираємося у нашому дослідженні. Однак, наукових досліджень, що стосуються розробки спеціальних методик навчання художнього конструювання майбутнього вчителя праці, які б враховували специфіку його роботи і закладали міцне підґрунтя для становлення його художньо-конструкторської компетентності, надзвичайно мало, або вони застарілі.

Тому **метою** даної статті стали пошук і розробка більш ефективних технологій і методик навчання майбутніх учителів праці художнього конструювання.

Виклад основного матеріалу. Для того, щоб визначити шляхи і способи формування художньо-конструкторської компетенції майбутнього вчителя трудового навчання, ми здійснили теоретичний аналіз художнього конструювання як навчально-творчої діяльності і встановили, що це:

1). Діяльність *творча*, тобто передбачає створення нового продукту, переважно такого, що має суб'єктивний характер новизни. Тому найбільш доцільним тут буде особистісно-діяльнісний підхід у навчанні, а основними

методами навчання – психологічні творчі тренінги, виконання спеціальних творчих вправ, розв'язання творчих художньо-конструкторських задач.

2). Діяльність *естетична*, тобто має чуттєво-інтуїтивний підмурівок, базується на почуттях, фантазіях, інтуїції, художніх образах творця. Тому у процесі навчання художнього конструювання важко або й неможливо застосувати методи вивчення точних наук, чіткі логічні схеми, алгоритми з наперед відомим результатом. Тут будуть доцільними методи навчання, що застосовуються у мистецькій освіті (Б.М. Неменський [7], О.О. Мелік-Пашаєв, З.М. Новлянська [6]), головним з яких є індивідуальне естетичне переживання студента, що зачіпає його морально-духовні цінності.

3). Діяльність *предметно-перетворювальна*, тобто спрямована на створення штучних речей навколишнього світу, перетворення різноманітних матеріалів. Тому вона вимагає міцних наукових знань про властивості і технології матеріалів і раціонального розрахунку параметрів конструкції. В даному разі виправданими є традиційні пояснювально-ілюстративні методи навчання у поєднанні з проблемними, евристичними і дослідницькими, які мають забезпечити глибину усвідомлення, міцність і системність знань.

4). Діяльність *синтетична*, тобто поєднує різні види діяльностей (образотворчу, проектно-конструкторську, технологічну), органічно інтегрує в собі особливості художньої і науково-технічної творчості. У загальну справу художньо-конструкторської підготовки майбутнього вчителя трудового навчання роблять свій внесок у тій чи іншій мірі усі навчальні предмети. Отже, важливо ретельно продумати можливість реалізації міжпредметних зв'язків у теоретичному і практичному змісті професійної підготовки вчителя. (Досить детально міжпредметні зв'язки розроблені у дисертації Н.П. Знамеровської (1999), однак, вони потребують уточнення і доповнення у зв'язку зі зміною шкільної навчальної програми з трудового навчання і, відповідно, змінами у підготовці вчителя [3]).

Із виділених особливостей стає очевидним, що методика навчання художнього конструювання має бути особистісно орієнтованою, тобто

спиратись на особистісні смисли і ціннісні орієнтації кожного студента, враховувати його схильності і здібності, забезпечувати можливість творчої самореалізації в навчальній художньо-конструкторській діяльності, гармонізувати інтелектуальний та художньо-естетичний аспекти освітнього процесу. В умовах особистісної орієнтації освіти студент визнається її головним суб'єктом, а викладач виконує роль помічника, фасилітатора, консультанта, компетентного колеги. При цьому основним зовнішнім чинником, що забезпечує ефективність освітнього процесу, є особистість викладача і якість володіння ним особистісно орієнтованими технологіями навчання.

Як зазначає О.В. Бондаревська, будь-яка технологія навчання може бути особистісно орієнтованою, якщо відповідатиме таким умовам: 1) діалогічність; 2) діяльнісно-творчий характер; 3) опора на пізнавальні інтереси та суб'єктивний досвід кожного студента; 4) спрямованість на підтримку розвитку усіх сутнісних сил кожного студента; 5) надання студенту необхідного простору свободи вибору змісту та способів навчання і творчості [1].

Наша практика підтвердила, що у процесі художньо-конструкторської підготовки майбутнього вчителя трудового навчання можна реально забезпечити виконання усіх цих умов. Адже навчальний матеріал з історії, теорії та методики художнього конструювання в значній мірі уже знайомий студентам. Це дозволяє спиратися на суб'єктивний досвід студентів і вільно застосовувати на заняттях евристичні бесіди і проблемні завдання. Велика різноплановість змісту художньо-конструкторської діяльності дає необхідний простір свободи вибору, задовольняючи найрізноманітніші смаки й інтереси кожного студента. Крім того, художнє конструювання володіє широким спектром інструментальних засобів, які студент може вільно обирати для виконання своїх робіт, в тому числі і комп'ютер. Навчальна програма з художнього конструювання формується з опорою на класичну теорію дизайну, сучасні методи і актуальні проблеми дизайну. Вона є „пластичною” і може

змінюватись, залежно від пізнавальних інтересів та навчальних можливостей студентів. Усе це допомагає вирішити проблему позитивної мотивації навчання.

Як відомо, продуктивність навчання залежить від методів і засобів, які застосовуються, а також (у певних межах) прямо пропорційна інтересу студентів до змісту навчання [5, 204]. Результати теоретичного аналізу джерел і власного практичного досвіду показали, що найбільш доцільним і ефективним у навчанні художнього конструювання виявляється метод проектів, який ґрунтується на особистій зацікавленості студента результатом проектування. Не описуючи метод проектів детально, зупинимося на найбільш типових проблемах і труднощах, що виникають у навчанні студентів художнього конструювання, і способах їх вирішення.

Одна з основних проблем, що виникає на початковій стадії виконання проекту, – пошук проектної проблеми і вибір об'єкта проектування. Для цього потрібні вміння бачити протиріччя і відчувати дисгармонію, які ґрунтуються на розвиненій спостережливості. Добре, якщо студент володіє такими вміннями і чітко усвідомлює проблему. Уся його подальша робота триматиметься на особистому інтересі, що забезпечує високий рівень навчальної мотивації і творчий підхід до справи. На жаль, як показують емпіричні дослідження, таких студентів мало. Переважна більшість з них одразу опиняється в розгубленості і не може углядіти жодної проектної проблеми. Тоді потрібна допомога викладача: система навідних запитань, що стимулюють увагу, мислення та рефлексивну діяльність студентів; організація „мозкового штурму”; організація роботи з великим об'ємом наочного матеріалу, в тому числі показ студентських робіт минулих років; аналіз шкільних програм і підручників з трудового навчання; нарешті, власні пропозиції чи завдання викладача.

Об'єкт проектування може бути обраний студентом на основі особистих потреб (комп'ютерний стіл для маленької кімнати в гуртожитку, оригінальний акваріум, книжкова полицка, настільний світильник тощо) і виконуватись індивідуально або на основі потреб навчання (розробка наочних посібників для шкільної майстерні, стендів, елементів меблів для кабінету тощо) і

виконуватись групами по 2-3 студенти. Надзвичайно цінним є досвід творчої співпраці усієї студентської групи у роботі над колекцією або комплексом виробів (розробка колекції одягу в етностилі; розробка інтер'єру навчального приміщення з усіма елементами оздоблення і обладнання; розробка елементів фірмового стилю вигаданого підприємства тощо).

Провідною особистісною якістю, необхідною для продуктивної художньо-конструкторської діяльності, є естетичне ставлення до світу, зокрема до світу дизайну, в основі чого лежить система цінностей особистості. Ми вважаємо, що на заняттях з художнього конструювання найбільшу увагу необхідно приділяти корекції і розвиткові цієї якості, перебудові, наскільки це можливо, системи цінностей і смислів студента. Як відомо, єдиним інструментом для виявлення цінностей і смислів є рефлексія на власні думки і почуття. Викладач може здійснювати лише непрямий стимулюючий вплив на рефлексивну діяльність студентів за допомогою ретельно обробленої навчальної інформації, спеціальних запитань, завдань, невеличких тренінгів, тестів, які мають постійно повертати студентів до самих себе, до самостереження і самоаналізу. Розвиткові рефлексивних якостей студентів і глибшому самопізнанню сприяють, наприклад, такого роду завдання: подивитися на свою кімнату очима людини, яка вперше увійшла до неї, й оцінити особистісні якості господаря; придумати назву власної фірми, створити для неї логотип, розробити власну візитну картку, пояснити хід своїх міркувань; створити свій ідеальний стиль одягу або інтер'єру житла; спробувати „вжитись”, ототожнити себе з тим об'єктом, який проектується, описати якомога повніше свої відчуття (прийом емпатії); оцінити позитивні й негативні якості свого виробу, проаналізувати причини недоліків і вказати шляхи удосконалення і т. ін.

Велике значення у навчанні художнього конструювання мають емоції та інтелектуальні почуття, що регулюють процес пізнання і творчості. Здивування, сумнів, радість, задоволення – це емоції небайдужої, зацікавленої особистості. Для того, щоб постійно підтримувати їх (у розумних межах), викладачеві

необхідно ретельно опрацьовувати зміст навчального матеріалу, добирати наочність і приклади, заздалегідь планувати можливість діалогів, формулювати проблемні запитання і творчі завдання. Цілий спектр емоційних переживань викликають у студентів вправи на малювання, особливо робота в кольорі, робота в матеріалі, різного роду творчі завдання, подібні до тестів креативності, застосування методів вирішення творчих задач, які приводять до найнесподіваніших розв'язків тощо. Якщо в ході виконання практичної вправи у студента виникають неприємні відчуття (наприклад, роздратування, коли вправа „не виходить”), рекомендується зосередитись на завданні, розслабитись, забути про час (поспіх часто заважає) і відчутти особливий стан занурення у художньо-творчу діяльність, насолоду від цього процесу. Якщо ненав'язливо наполягати на цьому, усі студенти виконують завдання на достатньому рівні.

Художнє конструювання – діяльність творча, і навчитися їй можна лише у процесі виконання творчих вправ. Тому, ми прийшли до висновку, що кількість вправ репродуктивного характеру (за зразком) треба значно зменшити, натомість збільшити кількість творчих завдань і поставити завищені вимоги до рівня оригінальності, самостійності та якості виконання. На жаль, при цьому сильно заважають інертність і стереотипність мислення та уяви. Перебороти цей недолік допомагають методи та прийоми вирішення творчих задач, яких відомо досить багато. Вони нагадують захопливу гру і дають можливість створити банк оригінальних ідей за короткий час. На заняттях студенти із задоволенням застосовують методи використання випадковостей – фокальних об'єктів і гірлянд асоціацій, методи комбінування, модульного проектування, прийоми застосування аналогії, особливо біологічної (дизайнерської біоніки), гіперболізації, зміни форми, зміни матеріалів та інші.

Як показала наша практика, значна частина майбутніх вчителів трудового навчання має недостатній рівень розвитку образотворчих здібностей, із-за чого виникають утруднення у втіленні задуму у видиму форму. Навички рисунку, живопису, роботи з пластичними матеріалами тут є необхідними. Враховуючи те, що відповідних навчальних дисциплін студенти спеціальності

„Технологічна освіта” не вивчають, доводиться шукати способи ліквідування прогалин у їхній образотворчій підготовці. Тут можуть допомогти методики інтенсивного навчання малюванню, описані в спеціальній літературі [8]. Якщо дозволяє час, кілька вправ з таких методик можна виконати на занятті. Однак, вони вимагають зосередженості і відсутності сильних зовнішніх подразників, тому краще давати їх, як домашнє завдання. Вправи на малювання вчать зосередженості, уважності, спостережливості, що дозволяє набагато глибше бачити і розуміти красу навколишнього світу, повсюдно шукати джерела натхнення, і одночасно розвивають потрібні образотворчі навички.

Увесь процес художнього конструювання спрямований на створення гармонійної композиції виробу. Хоча студенти у переважній більшості досить добре знають основні засоби і правила її побудови ще зі школи, на практиці застосовувати їх не вміють – виходить нецікава, надто проста композиція або, навпаки, нагромодження різнорідних елементів, пістрява. В композиції діють нелогічні, інтуїтивні закони, розуміння яких є глибоко індивідуальним. Тому ми вкотре звернулись до методу особистого переживання. На заняттях студенти уважно розглядають об’єкти, які пропонує викладач, порівнюють та аналізують їх усією групою. Намагаються висловити свої враження, інтуїтивні відчуття, знайти причини приємних і неприємних відчуттів, пояснити їх логічно, зробити аргументовані висновки. Це вчить їх прислухатися до власних почуттів, довіряти своїй інтуїції і одночасно критично мислити. З часом ми вирішили відмовитися від умовних, формальних композицій з геометричних фігур, а навчати на реальних виробках (в тому числі, виконаних студентами і учнями шкіл), предметних комплексах або їх зображеннях (фотографіях).

Велике значення у створенні гармонійної композиції мають пропорції. Процес пропорціонування простих виробів дуже добре показаний у відомих посібниках В.І. Коваленка і В.В. Куленьонка „Объекты труда” для учнів 5, 6, 7 класів [4]. Копіюючи зображення з цих посібників з виконанням усіх допоміжних ліній, студенти досить легко засвоюють основні способи пропорціонування. Композиційний аналіз високохудожніх творів живопису,

архітектури, скульптури, дизайну, а також реальних предметів навколишнього світу закріплює це вміння. Усвідомивши загальні принципи пропорціонування, студент може користуватися ними для створення власних виробів – інтуїтивно (за умови хорошого окоміру) або за допомогою засвоєних математичних розрахунків чи геометричних побудов.

У визначенні кольорової гами виробу або комплексу виробів студенти також часто відчують утруднення. Виконання великого кольорового круга допомагає студентам зрозуміти процес утворення кольорів та відтінків і одночасно служить інструментом для визначення кольорових сполучень. У підборі кольорів допомагають також спеціальні кольорові таблиці та атласи. Для того, щоб навчитись відчувати психофізіологічний вплив різних кольоросполучень, рекомендується виконувати вправи типу дитячої розкраски – розфарбування зображення одного й того ж об'єкта (костюму, інтер'єру, дитячої іграшки, моторолера тощо) із застосуванням різних варіантів поєднання кольорів.

Окремого розгляду потребує питання оцінювання навчальних досягнень студентів з художнього конструювання. Кожний студент, працюючи над проектом виробу, вкладає в нього частку свого внутрішнього світу, власне розуміння краси і доцільності, самовиражає себе. Враховуючи особливість навчально-творчої художньо-конструкторської діяльності, її результат, очевидно, в першу чергу має самооцінювати студент-автор, а потім уже – студенти і викладач, які були присутні при цьому. Критеріями оцінки і самооцінки навчально-творчої продукції є рівень творчості, оригінальності і трудомісткості виконаної роботи, якість її оформлення, здатність захопити присутніх на її захисті.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Узагальнюючи результати теоретичного пошуку і власного практичного досвіду, ми дійшли висновку, що застосування особистісно орієнтованого підходу дозволяє активізувати рефлексивну діяльність і вплинути на систему цінностей майбутніх учителів трудового навчання, тим самим відчутно змінює ставлення студентів до художньо-конструкторської діяльності і значно підвищує

ефективність підготовки до неї. Надання свободи вибору у змісті і способах художньо-конструкторської діяльності дозволяє студентам найбільш вигідно проявити свої здібності, сприяє розвитку самостійності мислення, відповідальності за зроблений вибір, вчить працювати в умовах невизначеності, дає можливість спробувати свої сили в різних сферах дизайну. Різноманітність і широта змісту художньо-конструкторської підготовки, доповнення теоретичного матеріалу історичними фактами, філософськими міркуваннями, даними психології, актуальними проблемами сучасного етапу розвитку дизайну формує у студентів цілісне уявлення про сучасний світ, естетичне ставлення до нього, розуміння єдності минулого і теперішнього і спрямування у майбутнє, а головне – прагнення перетворювати світ за законами Краси.

Стаття не вичерпує усіх аспектів означеної проблеми. У перспективі планується розробка, обґрунтування та впровадження цілісної системи дидактичних засобів навчання майбутніх вчителів трудового навчання художнього конструювання на основі особистісно-діяльнісного підходу.

Література

1. Бондаревкая Е.В. Гуманистическая парадигма личностно ориентированного образования // Педагогика. – 1997. – № 4. – С. 11-17
2. Гервас О. Формування знань з основ дизайну в майбутніх вчителів трудового навчання. // Трудова підготовка в закладах освіти. – 2004. – № 1. – С. 26-29
3. Знамеровська Н.П. Підготовка вчителя трудового навчання до розвитку художньо-конструкторських здібностей учнів основної школи: Дис. ... канд. педагог. наук : 13.00.02 / Херсонський держ. пед. ун-т. – Херсон, 1999. – 231 с.
4. Коваленко В.И., Кулененок В.В. Объекты труда. 5, 6, 7 кл.: Обработка древесины и металла. Электротехн. работы: Пособие для учителя. – М.: Просвещение, 1990, 1991, 1993
5. Кузьмінський А.І. Педагогіка вищої школи: Навч. посіб. – К.: Знання, 2005. – 486 с.
6. Мелик-Пашаев А.А., Новлянская З.Н. Ступеньки к творчеству: Художественное развитие ребенка в семье. – М.: Педагогика, 1987. – 144 с.
7. Неменский Б.М. Мудрость красоты: О пробл. эстет. воспитания: Кн. для учителя. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Просвещение, 1987. – 255 с.
8. Эдвардс Б. Откройте в себе художника / Пер. с англ. П.А. Самсонов. – Мн.: ООО „Попурри“, 2000. – 240 с.